

Bu gün dünyanın birçok ülkesinden gelmiş değerli Türk dili mensuplarını çatısı altında toplayarak uluslararası bir kongreyi açmış olan Türk Dil Kurumu, bilindiği üzere tarihî yapısı ve kuruluşu itibarıyla Mustafa Kemal ATATÜRK'ün eseridir. Kurum bu günkü varlığını ona borçludur.

1988 yılı, aynı zamanda Atatürk'ün ölümünün 50. yıl dönümü gibi önemli bir dönüm noktasına rastladığı için, biz Türk Dil Kurumu olarak kongre çalışmalarını O'nun aziz hatırasına ithaf edilen ve Türk dilinin Atatürk'ün düşünce sistemindeki yerini ele alan bir bildiri ile başlatmayı uygun bulduk.

1923 yılında modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş ve icraatı ile dünya tarihine de ışık tutmuş olan Atatürk, yalnız bir devlet kurucusu değil aynı zamanda kurmuş olduğu devleti Türk milletinin tarihî ve sosyal şartlarının gerekli kıldığı sağlam temellere oturtmayı ön plânda tutmuş olan bir inkılâpçıdır. Yaptığı inkılâpların ana hedefi ve dayandığı fikir temeli, Türkiye Cumhuriyeti'ni, yalnız siyasî yapısı itibarıyla değil, sosyal ve kültürel yapısı itibarıyla de çağdaş medeniyet seviyesinin ön safında yer alabilecek modern bir devlet hâline getirmektir. Atatürk'ün, "*yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mânâ ve eşkaliyle medenî bir heyet-i içtimâiye hâline getirmektir; inkılâbımızın umde-i asliyesi budur*"¹ sözleriyle dile getirdiği bu ana hedef tek kelime ile "çağdaşlaşma" ilkesi olarak özetlenebilir.

Çağdaşlaşmanın ön şartı, yalnız harp meydanlarında savaş kazanmak ve siyasî başarı sağlamak değil, aynı zamanda bir toplumun sosyal seviyesini belirleyen millî eğitim, millî kültür, bilim vb. alanlarda da gerekli ilerlemeleri yapabilmektir. Bu gerçeği her zaman ön plânda tutmuş olan Atatürk, İstiklâl Savaşı'nı bile bir gaye değil, asıl hedefe ulaşmak için aşılması gereken bir merhale, bir vasıta olarak kabul etmiştir². Her türlü ilerlemenin eğitim ve kültüre bağlı olduğu gerçeğinden hareket ederek, daha İstiklâl Savaşı'mn başında ve savaş boyunca yaptığı bazı konuşmalarda³ için askerî zaferle bitmeyeceğine, kültür ve medeniyet savaşında da kazanmak gerektiğine işaret etmiştir. Mille-

¹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, 1961 yay. C.II, s. 214.

² Ruşen Eşref Üneydin, *Atatürk'ü Ozleyiş*, Türkiye İş Bankası yay. Ankara 1957, s. 44

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.II, Ankara 1959, s. 14-15; 42-44, 45; 72.

tin silahıyla olduğu kadar dimağı ile de mücadele vermek mecburiyetinde olduğunu belirtmiştir⁴. Harp yılları arasında topladığı 1921 tarihli (16-21 Temmuz 1921) Maarif Kongresi 'nde, millî bir eğitimin temellerinin atılması lâzım geldiğini vurgulamıştır⁵ görüyor ki, Türk insanının yaşayışı ve düşünce tarzında bir zihniyet değişikliği yapan ve taşıdığı vasıflar dolayısıyla bilim adamlarınca Türk Rönesansı olarak da nitelendirilen⁶ inkılâplar, bir komutanın, önderliğini yaptığı toplumu tarihî olayların akışına bağlı kılan yönlendirme hareketlerinden ibaret değildir. Devletin temel felsefesini oluşturan ve birbirine bağlı ana ilkelere dayanan sistemli düşüncelerin aksiyona ve uygulamaya dönüştürülmüş şekilleridir. Bu bakımdan Atatürk, bir devlet adamı olarak düşünceyi aksiyonla birleştirmiş müstesna bir kişiliğe sahiptir. Belirgin özelliklerinden biri de aynı zamanda bir fikir adamı oluşudur. Onun fikir sisteminde, dogmatik unsurlardan sıyrılmış akılcı bir dünya görüşü hâkimdir. Tarihî ve sosyal olaylar, ülkenin tarihî gelişme değişme süreçlerini dikkate alan bir tarih şuuru ile değerlendirilmiştir. Memleket gerçeklerinden kaynaklanan problemlerin çözümünde bu tarih şuuru, aklın ve ilmin rehberliği ön plânda tutulmuştur. Batılılaşmada, çağdaş değerleri ülke ihtiyaçlarının ve millî değerlerin süzgecinden geçiren sentezci bir görüş hâkim kılınmıştır. Lâik düşünce tarzı sistemin temel ilkelerinden biridir.

Türk milletinin bağımsızlığını ayakta tutacak ve varlığını sonsuza ulaştıracak değerler kültür değerleridir. Onun için Atatürk'ün fikir sisteminde kültürün ve millî kültürün önemli bir yeri vardır. Bu yer en veciz ifadesini, onun çeşitli vesilelerle dile getirdiği: "*Millî kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyeti'nin temel direği olarak temin edeceğiz*"⁷; "*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür*"⁸; "*Millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir*"⁹ sözlerinde bulmuştur. Gerçi, Atatürk, bir kültür tarihçisi değildir. Fakat bir düşünce ve aksiyon adamı olarak kültürün millî varlık içindeki bu vazgeçilmez yerini çok iyi tayin edebilmiştir. Onun devlet politikası ile millî kültür politikasını birlikte yürütmesi, millî kültürü yıkılma tehlikesinden kurtarıcı tedbirler üzerinde titizlikle durması ve inkılâpların kültür şuuru ile beslenmesine özen göstermesi, onun düşünce sisteminde böyle şuurlu bir kavrayışın yer almış olmasındandır. Gerçekten de kültür bir milletin sosyal yapısına şe-

⁴ a.g.e., C. II, s. 16-18. Buradan aktararak Turhan Feyzioğlu, "Atatürk'ün Çağda; Bilime, Eğitime ve Öğretmene Verdiği Önem", *Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri*, Erciyes Üniversitesi yay. Kayseri 1983, s. 9.

⁵ *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, C. I.

⁶ İsmet Giritli, *Atatürkçülük İdeolojisi*, AKDTY Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara 1988, s. 1.

⁷ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay., Ankara 1961, s. 372.

⁸ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1959, s. 261.

⁹ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV.*, Ankara 1964, s. 73.

kil veren, onun şahsiyetini yoğuran değerler bütünüdür, özünde topluma dinamizm veren, ona gelişme gücü katan bir ortak ruh yatar. Bu ortak ruh, kültürü oluşturan bütün değer ve davranışlarda kendini gösterir. Milletler kendi varlıklarını bu ortak ruh sayesinde devam ettirerek gelişme ve yaratıcılığa yönelebilirler. Bu ruh tıpkı bir toplumu, bir çiçek, bir ağaç, bir orman hâline getiren öz gibidir.

Dil-Kültür İlişkisi

Millî kültürün temel direklerinden biri de dildir. İnsan dil ile düşünebildiği ve düşüncenin en iyi ifade vasıtası dil olduğu için dil kültürün yaratıcısı ve geliştiricisidir. Bir toplumda sosyal yapıyı şekillendiren bütün değerler dil hazinesine aktarıldığı için, bir milletin kültürü onun dilinde yaşamakta ve bu ortak değerler bir kuşaktan ötekine ancak dil yolu ile aktarılacak şekilde devam ettirilmektedir. Bu bakımdan dil ile sosyal yapı ve o sosyal yapıyı şekillendiren kültür arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Atatürk'ün düşünce sisteminde bu bağ sosyoloji ve dil gerçeğine uygun olarak şu sözlerle dile getirilmiştir: *"Türkiye Cumhuriyeti 'ni kuran Türk halkı Türk milletidir. Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felâketler içinde ahlâkının, an'anelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin; kısacası, bugün kendi milliyetini yapan her şeyinin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir."*¹⁰

Dilin kültürün emrinde iyi bir vasıta olarak devam edebilmesi, sürekli olarak sosyal yapının ortak gelişme şartlarına ayak uydurarak yol alabilmesine bağlıdır. Oysa, Anadolu'da kurulup gelişmiş olan Oğuzca temelindeki Türk yazı dilinin, XV. yüzyıldan sonra ortak din ve medeniyet dilleri olan Arapça ve Farsçanın yoğun istilâsına uğrayarak, *Osmanlıca* dediğimiz üçlü melez bir dil hâline dönüştüğü hepimizin malûmudur. Bu ağır etki altında Arap ve Fars dillerinin yalnız kelimelerinin değil kurallarının da hâkimiyeti altına girmiş olan Türkçe, kendi eklerinin, kelime ve kurallarının peyderpey dilden saf dışı edilmesi yüzünden, bir süre sonra kendi iç yapısında büyük bir tıkanıklığa uğramıştır. Bu tıkanıklık, onun yaşama kabiliyetini çökertmiş, onu kısırlaştırarak kendi kendine geliştirip gürleştirme imkânından yoksun bırakmıştır.

Öte yandan, sınırlı bir aydınlar zümresinin yazılan fakat konuşulmayan dili durumundaki Osmanlıca, konuşma dili ile yazı dilini, halkın dili ile aydınların dilini de birbirinden ayırdığı için, sonuç olarak bir kültür bölünmesine, bir kültür yıkıntısına yol açmış bulunuyordu.

¹⁰ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Elyanları*, Ankara TTK. yay. 1969, s. 18; "Milliyete Temel Olan Dil Birliği", *Türk Dili*, S. 182 (Kasım 1966), 8. 90; Müjgan Cunbur, *Atatürk ve Millî Kültür*, Ankara Kültür Bakanlığı yay. 1981, s. 35.

Gerçi Osmanlı Türkçesi'ndeki bu ağırlık ve sunîlik, bir süre sonra gereken tepkiyi göstermiş ve 1839 Tanzimat hareketi ile beliren yeni ihtiyaçlar, dilde sadeleşmeyi gerekli kılmıştır. Bu devirden başlayarak Cumhuriyet devrine kadar uzanan dönemle, dilin sadeleştirilmesi, imlâsı, gramer ve sözlüğü ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin bir akım hâlinde yer aldığı devreler de olmuştur. Ancak, 1911-1923 yılları arasını kaplayan *Yeni Lisan* hareketi bir yana bırakılırsa, Cumhuriyet öncesi dil hareketleri genellikle fikir temelinde kalmıştır. "En sade Osmanlıca" sloganı ile, Osmanlıca'yı kendi içinde sadeleştirme hedefine yöneldiği için, öteki ıslahat hareketlerinde olduğu gibi başarıya ulaşamamıştır. Eserlerindeki halka yönelmiş sade dil tutumu ile, *Tanzimat* ve *Servet-i Fünûn* devri yazarları arasında istisnaî bir yeri olan Ahmet Mithat Efendi'nin, "Osmanlıcanın Islahı" başlıklı yazısında o devrin dilini tasvir eden şu satırları oldukça ilgi çekicidir:

*"Gele gele Osmanlı kitabeti o dereceyi bulmuştur ki, kaleme alınan her şeyi ne Arap ne Acem ve ne de Türk anlamayarak, bu lisan yalnız birkaç zât arasında tedavül eder bir lisân-ı hususî hâline girmiş ve azlığın çokluğa tabî olması darb-ı mesel hükmündeyken, bu azlık çokluğu kendisine tabî etmek dâvasına düşerek, nihayet milleti âdetâ lisansız bırakmıştır."*¹¹

Ahmet Mithat Efendi, bu satırlarıyla, Osmanlı Türkçesi'nin nasıl halktan kopmuş, yaşama gücünü kaybetmiş yapma bir dil olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Osmanlıcanın ağırlığına karşı bir tepki olarak doğmuş, *Servet-i Fünûn* ve *Fecr-i Ati* devirlerinde de belirginleşerek yol almış bulunan dilde Türkçülük temelindeki *Tasfiyecilik* hareketi de sosyal realite ve dilcilik gerçeklerinin dışına taşan bir aşırı uç oluşturmuştur. Türkçeyi kullanmaktaki ustalığı ile tanınan İstiklâl Marşı'mızın ünlü şairi *Mehmet Akif*, hem Osmanlıca hem de Tasfiyecilik yolundaki bu yalnız gidişi çok anlamlı bir şekilde dile getirmiştir. Bu konuda yazmış olduğu bir yazıda gazetelerde yer alan basit bir zabıta olayının anlatılmasında bile, söz gelişi "Mehmet Bey'in bu gece evine hırsız girmiş, sekiz halı çalmış" denecek yerde "*Mehmet Bey'in hanesine leylenfürce yâb-ı duhûl olan sarık, sekiz adet kalîce-i giran-bahâ sirkat etmiştir*" denmesini âdetâ bir maskaralık olarak nitelendirmiştir.¹² Ona göre, yazılan yazılarda "*elbette halkın anlayabileceği bir dile başvurulmalı idi*" Ancak, Tasfiyecilik hareketinin öngördüğü şekilde dilde Doğu Türkçesi'nden alınmış kelime ve şekillere yer verilmesi de sakıncalı idi, çünkü bunu da kimse anlamayacaktı.

¹¹ *Dağarcık* dergisi, S. 1, (İstanbul 1280/1872) s. 20-25.

¹² *Sırat-ı Müstakim*, C. IV, S. 92 (27 Mayıs 1326/1910) Ayrıca bk. Zeynep Korkmaz, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXX 1246, s. 473 ve öf. "Tasfiyecilik" mad.

ikinci Meşrutiyet'ten sonra başlayan *Yeni Lisan* hareketi millî bir dil yaratma amacına dayanan şuurlu bir harekettir.

Fakat Türkçe, Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında yine ağır ifadelerle ve anlaşılması Arap-Fars dillerinin özelliklerinin bilinmesine bağlı kelime ve şekillerle doludur. Bunların çoğu halk diline mal edilmemiştir. Hatta resmî yazışma dili basın diline oranla daha da ağırdır.¹³ Nitekim, Atatürk'ün 1927 yılında yayımlanmış olan büyük *Nutuk*'undaki dil ve resmî yazışma metinleri artık bu günün genç kuşakları için özel bir açıklamayı gerektirecek niteliktedir. İşte küçük bir örnek: "*Meclis-i Millînin İstanbul'da içtimandaki mehalize ve mehalike rağmen, hükümet-i seniyenin hariçte içtimaina adem-i muvafakat-i yüzünden ve memleketi buhrana duçar etmekten ictinaben, İstanbul'da içtima zarureti kabul edildi. Ancak, âtideki tedabirin ittihazı lüzumu takarrür etti.*"¹⁴ Aynı durum birçok edebî eserin dili için de söz konusudur. *Zuhur, teclîd, taharri, tecellîgâh, müfaheme, şe'niyet, mahrukat, müraselât, münakalât, münkesîr, mütemevviç, müteehhil, evamir-i aşere, mekâtib-i ecnebiye, mütekaidîn-i askeriye, kistelyevm*)⁶ gibi kelime, tamlama ve deyimler bu eserlerde sık sık göze çarpan ve halkça benimsenmemiş olan Türkçe dışı kelimelerdir.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, Cumhuriyet öncesi dil hareketlerinin hepsi de özellikleri bakımından, edebî görüşlere bağlı hareketlerdir. Her biri birer arayış ve deneme niteliğindedir. Bunlarda, konuya dilliliğin gerekli kıldığı sistemli ve bilimsel bir yaklaşım yoktur. Bu sebeple elde edilen sonuçlar kısmî ve yetersizdir.

Cumhuriyet'ten sonra, Atatürk'ün Türk diline yaklaşımı ise öncekilerden farklıdır. Niteliği bakımından onlardan ayrılan önemli özelliklere sahiptir. Çok yönlü ve kapsamlıdır. Devlet felsefesine ve millî kültür politikasına paralel sağlam bir fikir temeline dayanır. Atatürk geçmiş devirlerin tecrübelerini tarih şuuru ile değerlendirerek ve yeni devletin özelliklerini göz önünde bulundurarak, Türk diline bir millî kültür davası olarak eğilmiştir. Onu bir eğitim ve bilim konusu olarak ele almıştır. Bu bakımdan dil inkılâbı, millî kültüre sağlıklı bir gelişme yolu çizme atılımı niteliğindedir.

¹³ Fahir İz, "Atatürk ve Türk Dili" *Türk Dili*, C. LII, S. 425 (Mayıs 1987) s. 279.

¹⁴ *Nutuk*, 1. C, Ankara 1960, s. 14. Ayrıca bk.s. 15 "Millî Sır" AKDTY Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara 1991, s. 10: *Uygulamayı safhalara ayırmak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe varmak.*

¹⁵ Arif Necip Kaskatı, "Atatürk'ün Selanik'teki Hülyaları" *Cumhuriyet* gazetesi 19 Ağustos 1948, Bu radan mahlen Zeynep Korkmaz, *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, Ankara DTCF yay.1963, s. 94.

Dil inkılâbının Hedefleri

Atatürk'ün, dil inkılâbı ile ulaşmak istediği ana hedef, dile kelime türetme imkânları bakımından işlerlik kazandırarak Türkçeyi millî kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası yapabilmek ve uzun vadede, çağdaş medeniyet seviyesinin gerekli kıldığı bütün kelime ve kavramları karşılayabilecek işlek ve zengin bir dil durumuna getirebilmektir. Bu ana hedefe ulaşılabilmesi, bir yandan dile sağlıklı bir müdahaleyi bir yandan da bilim metotları ile tarihî derinliklerine inen ve coğrafi kollarına uzanan araştırmalar yapılmasını gerekli kılmıştır. Dil inkılâbı ile gerçekleştirilmesi plânlanan diğer hedefler şunlardır:

1. Dilimizin, melez bir zümre dili durumundaki Osmanlıcanın hâlâ devam edegelen ve Türkçeye zarar veren unsurlarından ayıklanması,
2. Böylece, aydınların dili ile halkın dili, konuşma dili ile yazı dili arasındaki, Osmanlıca dolayısıyla ortaya çıkan açıklığın kapatılması, dile millet varlığı içinde birleştirici ve bütünleştirici bir nitelik kazandırılması,
3. Bu yolla aydınlar ile halk arasındaki kültür kopukluğunun ve yabancılaşmanın giderilmesi ve kültürün geniş bir tabana yayılması,
4. Türk diline kendi yapı ve işleyiş özelliklerine uygun bir gelişme yolunun çizilmesi,
5. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki eğitim-öğretim birliğine paralel olarak, öğretim, millî terbiyenin gerekli kıldığı bir dile sahip kılınması,
6. Türk dilinin kaynaklarına inen araştırmalara ağırlık verilerek aslında ki güzellik ve zenginliklerinin ortaya konması; böylece, dünya dilleri arasındaki değerine yaraşır bir seviyeye getirilmesi,
7. Bilim ve teknik dilinin Türkçeye dayalı bir terim sistemine sahip kılınması.

Atatürk'ü, icraatında üstün başarıya ulaştıran özelliklerinden biri de düşünce sisteminde yer alan inkılâpların belirli bir sıra ile ve gerektiğinde kendi içinde de birtakım safhalara ayrılarak peyderpey uygulanmış olmasıdır. Bir zamanlama ve yöntem inceliği olarak karşımıza çıkan bu özelliğin dayandığı temel görüş, tasarıların olgunlaşmasını beklemek veya toplumun duygu ve düşüncelerinde bu uygulama için en elverişli ortamı hazırlamaktır. Kendisi, büyük *Nutuk* 'unda bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir: "*Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve vakayi ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını ihzar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasıl olmaya çalışmak.*" Aynı durum dil inkılâbı için de söz konusudur.

Dil inkılâbının kendi içinde üç önemli safhası vardır. Bu safhalar:

1. Dil inkılâbını millî eğitim temeline oturtan yazı inkılâbı,
2. Türk Dili Tetkik Cemiyeti (bu günkü Türk Dil Kurumu)'nin kurulması ve Türk dili çalışmalarının başlatılması,
3. Türk dili araştırmalarını bilim temeline oturtacak tedbirlerin getirilmesi şeklinde özetlenebilir.

Lâtin harflerinin kabulü konusunda 1924 yılında yapılan bir girişime rağmen, bunun ancak 1928 yılında gerçekleştirilebilmesi, yazı inkılâbı ile dil inkılâbı arasında 4 yıllık bir sürenin bulunması (1932), tamamen yukarıda belirtmeye çalıştığımız zamanlama durumu ile ilgilidir. Bilindiği gibi, dil inkılâbının ilk yapı taşı *yazı inkılâbı* 'dır. Lâtin harfleri temelinde Türk fonetiğine uygun bir yazının kabulü düşüncesi, Atatürk'ün kafasında Cumhuriyet'ten önceki yıllarda yer almış bulunuyordu. Onun bu konuda yazılanlara ilgi göstermesi, II. Meşrutiyet öncesi yıllarda Selanik'te Bulgar doğubilimcisi İvan Manolov ile yaptığı bir konuşmada "Batı medeniyetine girmemize engel olan yazıyı atarak Lâtin kökünden bir alfabe seçilmesinden" söz etmesi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Macar Türkologu Gyula Nemeth'in, *"Türkische Grammatik"* (Budapest 1916) adlı eserinde Türkçe metinler için kullandığı transkripsiyon alfabesi ile ilgilenerek bunu Türk yazısı için ayrıntılı bulması¹⁶, 1922 yılında Halide Edip Adıvar'ın da bulunduğu bir gece toplantısında, *"Lâtin harflerinin kabul imkânından"* söz etmesi¹⁷, bu düşüncenin eskiliğini tanımlayan bazı örneklerdir. Ancak, buna rağmen, Atatürk, 1923 yılında İzmir'de düzenlenen *iktisat Kongresi'nde* Ali Nazmi ve bir arkadaşı ile, Gazeteciler Toplantısı'nda, Lâtin yazısının en güçlü savunucularından olan Hüseyin Cahit (Yalçın)'in Lâtin harflerinin kabulü yolundaki tekliflerini hiç de hoş karşılamamıştır. Çünkü, memlekette o gün esen hava böyle bir yenilik için henüz zamanın gelmemiş olduğunu gösteriyordu. Atatürk, bu isteksizliğinin sebebini sonraki yıllarda, Falih Rıfkı Atay'a *"Hüseyin Cahit bana vakitsiz bir iş yaptırmak istiyordu. Yazı inkılâbının daha zamanı gelmemiştir"* diye açıklamıştır.¹⁸ Nitekim, Ali Nazmi'nin teklifine karşı en büyük tepki, doğrudan doğruya Kongre başkanı Kâzım Paşa (Karabekir)'dan gelmiştir. Kâzım Paşa, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine verdiği *"Lâtin harflerini kabul edemeyiz"* başlıklı demecinde¹⁹, din, âlem-i islâm ve binlerce ciltlik kültür verilerini yok edeceği düşüncesinden hareket ederek "Lâtin harflerinin kabul edildiği gün, memleketin bir here

¹⁶ A.Dilaçar, "Alfabemizin 30.Yıldönümü", *Türk Dili*, Ağustos 1958; "Atatürk ve Türkçe", *Atatürk ve Türk Dili*, Ankara, TDK yay. 1963, s. 41.

¹⁷ *Ateşten Gömlek*, İstanbul 1962, s. 264.

¹⁸ Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, İst. 1960; Falih Rıfkı Atay, "Harf Devriminin 25. yılını kutlarken: Yeni Yazı", *Türk Dili*, C. II, s. 23 (Ağustos 1953), s. 718; Zeynep Korkmaz, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, Ankara DTCF yay. 1974, s. 53 ve ö.

¹⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1923.

ü merce gireceğini" söylüyordu. Aynı hava Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki müzakerelerde de görülüyordu. 25 Şubat tarihinde İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu'nun Milli Eğitim bütçesi dolayısıyla yaptığı konuşmada, yapılan bunca fedakârlıklara rağmen, halkın hâlâ okuyup yazma bilmemesinin Arap harflerinin yetersizliğinden kaynaklandığını dile getirirken karşılaştığı büyük tepki, Atatürk'ün, uygulamaların zamanlaması konusundaki duyarlılığının belirgin bir örneğidir. O, yenilikleri topluma bir oldu bitti şeklinde kabul ettirme yerine, toplumu duygu ve düşünceleri ile bu yeniliği kabule hazırlama yöntemini benimsemiştir. Bu bakımdan 1924-1928 yılları arasındaki devre, yeni Türk alfabesinin kabulü için bir ortam hazırlama niteliğindedir.

Bu hazırlık döneminden sonra, 1928 Ağustosunda uygulamaya konmuş olan yazı inkılabının dayandığı gerekçe, Arap dilinin ihtiyaçlarından doğmuş olan Arap yazısının Türk dilinin ihtiyaçlarını karşılayamaması ve bundan doğan öğrenme güçlülüğünün yol açtığı gelişme tıkanıklığıdır. Atatürk, 8-9 Ağustos gecesi (1928), Sarayburnu Parkında halka hitaben yaptığı bir konuşmada²⁰, bu durumu "halkın bütün emeklerini kısırlaştıran çorak bir yolda yürümeye" benzeterek, veciz bir şekilde açıklamıştır. Bu itibarla 1 Kasım 1928'de kanunlaşan Lâtin harflerinin kabulü, Türk dil ve kültür tarihinde bir dönüm noktası oluşturmaktadır.

Dil inkılabının ikinci safhası, 12 Temmuz 1932 tarihinde *Türk Dili Tetkik* (bu günkü Türk Dil Kurumu) *Cemiyeti* 'nin kuruluşu ile başlar. Yazı inkılabının gerçekleşmesinden sonra, artık dilimizin daha büyük ve kapsamlı sorunlarına eğilme zamanı gelmiş bulunuyordu. Türkçenin kendisine yabancı kalmış unsurlardan ayıklanması, imlâ, gramer, sözlük ve terim konuları ile, dil alanındaki çeşitli araştırmalar ancak plânlı ve programlı çalışmalarla çözüme götürebilirdi. Dil inkılabı ile öngörülen hedeflere doğru yol alınabilmesi, dilde devlet desteğine ve sürekli çalışmalara ihtiyaç gösteriyordu. Atatürk'ün bir bütün olarak ele aldığı çağdaşlaşmanın yozlaşmaması ve millî değerlerle beslenen bir tabana oturtulabilmesi için, yüksek kültür kurumlarının kurulmasına ihtiyaç vardı.²¹ Tarih Kurumu bu amaçla kurulmuştu. Şimdi sıra Türk Dil Kurumu'na gelmişti. Bu yolla dil, millet ve kültür varlığı ile tarih şuuru içindeki yerine de oturtulmuş olacaktı. Dil inkılabının hedef ve gayesi ile ilgili olan bu esaslar, 1930 yılında ATATÜRK tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir: "*Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafından başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin.*"

²⁰ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, C. II, Ankara 1959, s. 253-256.

²¹ Abdurrahman Çaycı, "Atatürk ve eğitim hakkındaki görüşleri", *Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri*, Kayseri 1963, s. 48.

"Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."²² Atatürk'ün, Türk dilinin işlenmesi gereğine işaret eden diğer bir konuşması da şöyledir: "Türk dili zengin ve geniş bir dildir; her mefhumu ifadeye kabiliyeti vardır. Yalnız onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde işlemek lâzımdır. Türk milletini ve Türk dilini medeniyet tarihinin ve kültür dillerinin dışında görmeyen ne yaman bir yanlış olduğunu bütün dünyaya göstereceğiz."²³

İşte Atatürk'ün işaret ettiği bu çalışmalar, 12 Temmuz 1932 tarihinde Atatürk tarafından kurdurulmuş ve ilk tüzük taslağı da kendisince hazırlanmış olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından başlatılmıştır. 26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında Atatürk'ün koruyucu başkanlığında, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmış olan Uluslararası Birinci Türk Dili Kurultayı'ndan sonra, Türk dili üzerindeki çalışmaları yönlendirecek bir ana program da hazırlanmıştır. 1932 yılından beri yapılan çeşitli çalışmalar ile bu gün Türkçenin ulaştığı merhale, dilden atılan yabancı kelimelerin yerine eski yazılı kaynaklardan veya halk ağızlarından alınarak getirilen Türkçe kelimeler, Türkçede karşılığı bulunmayan kavramlar için türetme ve birleştirme yoluyla kurulmuş olan sözler, düşüncenin açık ve anlaşılır şekilde verilmesini sağlayan bilim ve teknik alanları ile ilgili Türkçe terimler, Türk dilinin çeşitli alanlarına ait kaynak eser yayınları ile tarihî devirleri ve halk ağızlarını içine alan sözlükler, diğer yayınlar ve kısacası Türk dilini o günden bu güne ulaştıran bütün gelişmeler, Atatürk'ün bizzat önderliğini yaptığı dil inkılâbı ile gerçekleştirilen verimli sonuçlardır.

Yukarıda, dil inkılâbının 3. safhasını, Türk dili çalışmalarını bilim temelinde oturtacak tedbirlerin getirilmesi olarak göstermiştik. Gerçekten de Türk dilinin üniversitelerde müstakil birer bilim kolu hâline getirilmesi ancak Cumhuriyet devrinde mümkün olabilmıştır. Atatürk, Tarih ve Dil Kurumlarını kurduktan sonra, uzun bir süre onların çalışmaları ile yakından ilgilenmiştir. Daha bu kurumların çalışmalarının pek başlangıçta olduğu yıllarda bile, onların ön çalışmalarından büyük bir kıvanç duymuş, bunu Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmalarında da dile getirmiştir. Ancak, O, bu çalışmaların sürekli olarak bilim kaynağından beslenmesi görüşünde idi. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de daha başka imkânların hazırlanması gereğine inanıyordu. Dil ve Tarih Kurumlarındaki çalışmalar yol aldıkça, Türk dili ve Türk tarihi ile ilgili konuların kapsamı genişliyordu. Bu iki alanda çözüm bekleyen önemli sorunlar, sözü Dil ve Tarih Kurumlarının yapısına, Dil ve Tarih Ku-

" Sadri Maksudî (Arsal), *Türk Dili İçin*, İstanbul 1930, İç kapak sayfası.

" Mahmut Attilâ Aykut, *Türk Dil Kurumu Yıllık 1944*, s. 63; Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1984, s. 125.

ramlarının içinde bulunduğu durum ise, konuyu dil ve tarih meselelerinin hangi ölçülerle ele alınıp işlenmesi gerektiği noktasına dayandırıyor.²⁴ Atatürk, her iki kurumun da Batı memleketlerindeki benzerlerinde olduğu gibi, akademik çalışmalar yapabilecek nitelikte ve yüksek düzeyde kurumlar olmasını istiyordu. Onun "6u ulusal kurumların az zaman içinde ulusal akademiler halini almasını temenni ederim"²⁵ şeklindeki sözleri, bunun açık ifadesidir. Ancak, bu isteğin gerçekleşebilmesi için, memlekette dil ve tarihimize bilimsel ölçüler ile eğilecek gençlerin yetiştirilmesi gerekiyordu. Dilimizin ve tarihimizin ana kaynaklarına kadar inip inceleme ve araştırmalar yapabilecek hazırlıklı yeni kuşaklara ihtiyaç vardı. Bu sebeple, üniversitelerde dil ve tarih konularına ağırlıklı bir yer vermek lâzım geliyordu.

Şu noktayı açıklıkla belirtmek gerekir ki, Batı'da 130 yıllık bir geçmişi olan Türkoloji çalışmaları bizde ancak Cumhuriyet devrinde yerini lâyıkıyla bulabilmiştir. Atatürk'ün direktifi ile 1924 yılında Ord.Prof.Fuat Köprülü tarafından, o zamanki İstanbul Darülfünununun bünyesinde kurulmuş olan *Türkiyat Enstitüsü*, bu asil teşebbüsün ilk meyvesidir. İstanbul Darülfünunu lâğvedilerek İstanbul Üniversitesine dönüştürülünce, öğretim yenileştirilmiş ve Türk diline de gereken önem verilmiştir. Ne var ki, Atatürk, dil ve tarih konularının taşıdığı ayrıcalık dolayısıyla sırf bu konularda öğretim ve araştırma yapacak özel bir fakülte kurmak istiyordu. Atatürk'ün kendi düşüncesinde ve çevresinde birkaç yıl olgunlaştırmaya çalıştığı bu tasarı, nihayet 9 Ocak 1936'da Ankara Üniversitesine bağlı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşu ile gerçekleştirilmiş oluyordu. Fakültenin adı da Atatürk tarafından konmuştur. Atatürk bu fakülteyi herhangi bir edebiyat fakültesi olarak düşünmemiştir. Onca bu fakülte, yukarıda belirtmeye çalıştığımız görüş ve tasavvurların gerçekleştirileceği özel yapıda bir fakülte idi. Tarih ve coğrafya konuları gibi, dil konularını da yan dalları ile birlikte kaynaklarına inerek araştırarak ve bunun için gerekli elemanları yetiştirecekti. Nitekim de öyle olmuştur.

Türk dili konusundaki bu ölçüler, zamanla daha sonra açılan üniversitelerimizde de benimsenmiş bulunuyor. Türk dili araştırmalarının bu gün ulaştığı merhale, başarısını her şeyden önce, Atatürk'ün Türk diline vermiş olduğu bu özel değere borçludur. Şu anda Türk Dil Kurumu'nun çatısı altında dünya dilcileri ile Türk dilcilerini bir araya getirmiş olan bu kongre, bizleri memnun ettiği ölçüde, hiç şüphe yok ki, dünya barışına ve bilime verdiği büyük değer dolayısıyla aziz Atatürk'ün ruhunu da şadedecektir.

²⁴ Zeynep Korkmaz, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, Ankara, DTCF yay., 1974.

²⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I. C, Ankara 1961, s. 388.